

Tuna 4/2005 149

tee on olnud väga laiahaardeline. Ta vahetas nime ja usku, aga mitte keelt ja meelt – temast sai eesti soost katoliku vaimulik. Väga laialdaste huvidega, samal ajal väsimatu energiaga inimene. Ta moodustas ühemehe-vabadusarmee, pühendades ennast eestluse teenimisele. Ta tutvustas maailmas Eesti kurba saatust ja sellega seoses eesti kultuuri. Ta alustas sellega Itaalias, oli isehakanud kultuuriatašee, ka eesti hääli Vatikani raadios, mille kaudu jõudis kaja tema panusest Eestisse, valmistades võimu-meestele peavalu.

Tema vahelduvad elukohad ja mitmekülgne panus täidab “Eesti kirjanike leksikonis” (2000) kaks veergu. Siinkohal ainult pistelised märkused, mis seotud isiklike kontaktidega. Kui 1952. aasta septembris alustasin Vatikani stipendiumi kasutamist, oli Vello Salo lahkunud Saksamaale, kus ta töötas kuni 1961. aastani katoliku vaimulikuna. Siis vaikus ka tema hääli Vatikani raadios, mis oli seal kõlanud alates 1948. aastast. Tema saated taastusid pärast ta naasmist Rooma, kus kohtusime minu järjekordsel uurimisreisil. Siis avanes ka minul võimalus Vatikani raadio kaudu jutustada oma elust ja tegevusest. Need saated lõppesid Vello Salo siirdumisega Lähis-Itta, algul Jordaania-Jerusaalemma (1964–1965), hiljem Vana ja Uue Testamendi professorina Mosulisse (1966–1969). Sellele järgnes Rootsi vahemäng (1969–1970) ja jälle peatus Roomas (1970–1975), kus ta jätkas oma teadlasekarjääri, mis kulmineerus 1977. aastal *dr. theol.* väitekirjaga “Phönizisch-hebräische Wortpaare”.

Kohtusime mu teistel uurimisreisidel Roomas. Tunnetasin, kui tugevalt lasus Eesti saatuse valgustamine tema südamel. Kontakteerudes kohaliku rahvaga, ükskõik kas sõitsime taksoga või võtsime suupistet mõnes lihtsas tavernis, kasutas ta alati juhust Eesti tutvustamiseks. 1961. aastal pani ta aluse Eesti katoliiklaste ringkirjale “Maarjamaa” koos kirjastusega, mis andis välja rea kasulikke taskuraamatuid-teatmikke, mida sai smugeldada Eestisse. Esimesena ilmus Blaise Pascali “Mõtted”, tõlkinud Fanny Sivers (1971), järgmisena kaks aastat hiljem meie koostöö tulemusel tõlge Antonio Possevino 1585. aasta kirjust Mantova hertsoginnale. Kahjuks ei saanud asja meie teistest plaanidest, eriti Tartu jesuiitide kolleegiumi samaaegse ajaloo ja aastaruannete tõlkest. Sellel ajal tõlkis ta koos Margherita Guidacciga eesti luulet itaalia keelde ja koostas antoloogiat “Poeti Estoni” (Rooma, 1973, 2. täiendatud trükk koos Karl Ristikiviga 1975). See oli ainulaadne tegevus, keegi teine

pole millegi muu võrreldavaga hakkama saanud. Võib ju katsuda ette kujutada, kui palju nõudis aega ja vaeva selle ettevalmistamine, kontaktide saavutamine ja säilitamine, rääkimata majanduslikust küljest, sest kõigeaks oli vaja ka raha. Vello Salo kirjastusel pole olnud töötuba, laoruumi, palgalisi töötajaid ega püsiaadressigi. Trükikulu sai ta tagasi ainult Saaremaa topograafilise kaardi uustrüki puhul (1976). Väljaannete hulgas on ka Välis-Eesti kunstnike biograafiline leksikon (1980) ja eesti keele etümoloogiline teatmik (1982).

Euroopa perioodil peatus Vello Salo teel Rootsi ja Soome mitu korda meie pool Taanis Birkerødis. Saime arutada ta arvukaid plaane ja vahetada mõtteid olukorra üle. Tema pike-maajaliseks asukohaks sai 1975. aastast alates Kanada, kus ta töötas Vana Testamendi professorina Toronto Ülikoolis. Seal lõi ta kohe kaasa nooremate eestlaste Metsaülikoolis, ka skautide organisatsioonis, eesti päevadel, laulukooris ja teistel üritustel. Tähtsaks ettevõtteks oli ka emakeele õpetamine eestlaste kolmandale põlvkonnale.

Kanadas asutas ta ajakirja Aja Kiri, mis valgustas mitmekülgselt ka Kodu-Eesti kultuuri, sest eesmärgiks oli mitte lahutada, vaid ühendada. Sellist hoiakut ta soovitas ja hoidis ise kontakte, mida pidas eestlusele kasuks. Vello Salo huvi keskpunktiks oli Uku Masing, aga ta avaldas ka teiste loomingut, osalt eripublikatsioonidena (Raimond Kaugver, Doris Kareva, Hando Runnel, Jaan Kaplinski, Viivi Luik, Merle Jääger), osalt kasuliku informatsioonina väärtuslikumast panusest kodumaal, tõmmates seda tegema ka pagulastest kultuuritegelasi. Ei kartnud ta ka VEKSA esindajaid, kellel mõlkus meele hoopis teistsugune kasu. Vello Salo põhieesmärk oli aga kogu aeg Nõukogude propagandavalede kummutamine. Vana soomepoisi ja sõjamehena lõi ta vastast osalt ta enda relvadega. Sellest hakati aga aru saama – 1977. aastal kuulutati N. Liidu Helsingi saatkonnas kehtetuks tema Eesti viisa, ja see oli tegelikult tunnustus ta panusele. 1980. aastal lükkas KGB resolutselt tagasi kirikuõpetaja Harri Haameri viisataotluse Soome-reisiks, põhjendades seda järgmiselt: “Haamer on vaenulikult meelestatud, on Vatikani luure agendi Vello Salo (Toronto) sidemees.”

Eesti taasvabanemisega täitus Vello Salo unistus ja kadusid tõkked. 1993. aastal pöördus ta tagasi kodumaale, algul külalisprofessorina Tartu Ülikooli. Juba aasta varem oli ta nimetatud Okupatsioonide Repressiivpoliitika Uurimise

Riikliku Komisjoni liikmeks, 1996. aastal sai ta selle esimeheks ja 2004. aastal andis ta Riigikogule üle komisjoni uurimistulemusi koondava Valge Raamatu käsikirja, mis ilmus käesoleval aastal eesti ja inglise keeles. Sellega pole tema töö veel lõppenud: Vello Salo eesmärgiks on koostada üldnimestik, mis hõlmaks kõiki aastail 1940–1953 hukkunud Eesti Vabariigi kodanikke. Ta on teinud palju eeltöid, avaldanud Torontos ülevaateid ja andmeid: “Population Losses in Estonia June 1940 – August 1941” (1989); “Küüditatud 1941” (1993); “E.V. kaadriohvitseride saatus 1938–1994” (1994).

Tema ettevõtlikkus ja organiseerimisvõime kandsid vilja ka Eestis. 1994. aastal asutati Johannes Esto Ühing, mille ülesanded on haridus- ja kultuuritöö edendamine (raamatute kirjastamine, seminaride ja kultuuriürituste korraldamine) ning sotsiaalvaldkonna tööde toetamine. Selle väljaannete loend on aukartust äratav. 2002. aastal taaselustas ta 1976. aastal ilmumise katkestanud ringkirja “Maarjamaa”, millest seni on ilmunud 10 numbrit (seda saab lugeda võrguaadressil: www.hot.ee/vellosalo, kus on ka ringkirja 1961–1976 ilmunud 28 numbrit).

Tema väsimatu tegevus eestluse nimel on pälvinud teenitud tunnustust, nagu ka panus katoliku kiriku teenimisel (paavstlik auprelaat 1998). 2004. aastal määrati talle elutöö preemia, alles siis sai ta ka Eesti passi.

Aastal 2001 sai Eestis valmis uus Pirita klooster ja Vello Salost selle vaimulik. Nagu ta ise ütleb, on tal seljataga kuuskümmend võitlusaastat, mis sisaldavad võitlust väga mitmel rindel, ta enda sõnastatud eesmärkidega: kodumaa aitamine, lähiajaloo uurimine, väliseestlaste ühendamise, kirjastamine ja Eesti tutvustamine. Nüüd vaatab ta edasi, vabadus on käes. Jutluses sõjaveteranidele Kaarli kirikus (19.02.2005) kutsus ta kõiki võitlema eesti rahva edasielamise eest.

Vello Salol on olnud palju projekte, enamik edukalt lõpule viidud, aga mitmed veel töölaual. Väga südamelähedane on talle olnud uus piiblitõlge, mis on ainult osaliselt teoks saanud. Eesti vanem kirikulugu on teda alati huvitanud. Ta on enda isiku kaudu loonud tiheda kontakti selle kirikuga, kes viis Eesti Lääne kultuuriruumi, ka on ta katoliku kiriku tutvustamiseks ära teinud rohkem kui keegi teine. Tema laias maailmas kogutud elutarkus rajaneb kindlal kaljul.

Üle 80. eluaasta läve astumisel saadavad teda paljude südamlikud õnnesoovid üle kogu maa-

ilma. Ta on jätnud sügava jälje nende eestlaste südamesse, kelle hulgas ta on töötanud, keda ta on innustanud, mõjutanud ja juhendanud. Väga laialdase keeleoskusega hea suhtleja-argumenteerijana on ta võitnud Eestile palju välismaiseid sõpru.

Jääb ainult tänada Vello Salot ta panuse eest ning soovida talle jõudu ja tervist töö jätkamiseks. Tema kava okupatsioonides hukkunute ja kannatanute saatuse väljaselgitamiseks, mis on juba võtnud palju tema energgiast, on ühtlasi austusavaldus neile eestlastele, kes kaotasid oma elu, ja ka neile, kellele ei võimaldatud kasutada oma andeid Eesti heaks. Seda on õnneks saanud teha Vello Salo – eriline eestlane ja väsimatu vabadusvõitleja.

Vello Helk